

PROMOTION OF CYCLING ROUTES IN SHUMEN REGION DEVELOPED UNDER THE PROJECT LET'S CYCLE AT THE BLACK SEA - LETSCYCLE BSB-998, OPERATIONAL PROGRAMME "BLACK SEA BASIN 2014 - 2020"), CROSS-BORDER COOPERATION BLACK SEA BASIN PROGRAMME (2014 – 2020)

Abstract: Five cycling routes have been proposed and developed in the territory of Shumen region under the Letscycle project. Thematically they cover the rich variety of natural and anthropogenic tourist resources available in the administrative unit. Each route includes total length, time taken, duration, main sites, means of shelter and accommodation. The identification of thematic cycling routes aims to improve the environment for the development of cycling tourism and its quality characteristics, so that it is realized as a full part of the tourist product in the Shumen region and help its sustainable tourism development.

Author information:

Ivaylo Vladev

Assoc. prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ i.vladev@shu.bg

🌐 Bulgaria

Milena Stoyanova

Assoc. prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ m.stoyanova@shu.bg

🌐 Bulgaria

Milen Pernerliev

Professor PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ m.pernerliev@shu.bg

🌐 Bulgaria

Dimitar Vladev

Professor PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ d.vladev@shu.bg

🌐 Bulgaria

Ivaylo Vladev

Professor PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ d.zahariev@shu.bg

🌐 Bulgaria

Veselin Petkov

Assoc. prof. PhD

Konstantin Preslavsky University of Shumen

✉ v.petkov@shu.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

bike tourism, cycle routes, destinations for bike tourism, Shumen region

ВЪВЕДЕНИЕ

Мотивите, които провокират интерес към разглежданата проблематика са:

- Развитие на знанията и уменията на заетите в секторите на туризма за добри практики свързани с предоставянето на туристически услуги в областта на велотуризма.

- Новите тенденции в условията на пандемия, които предоставя колоезденето като ефектите от развитието му се адресират към редица геоглобални предизвикателства. Сред тях освен замърсяването на атмосферата трябва да прибавим борбата с наднорменото тегло и равноправния достъп до мобилност на населението.

Актуалността е продиктувана от потенциала за развитие, с който разполага велосипедният туризъм в нашето съвремие. Колоезденето предоставя едновременно възможност за удовлетворяване на потребностите от транспорт и почивка в рамките на населеното място. Излизането с велосипед извън постоянното местоживеене представлява туристическа мобилност, която има потенциал да привлича все по-широк кръг от участници, тъй като кореспондира с новите потребности на съвременния човек и общество.

Цел на настоящото изследване е да се популяризират предложените варианти на веломаршрути за утвърждаването на велотуризма на територията на Шуменска област като туристически продукт.

За реализиране на целта се анализират пет тематични веломаршрути:

- Красотите на ПП „Шуменско плато“;
- Гледки от ПП „Шуменско плато“;
- По следите на Първата Българска държава;
- От тука започва България;
- Етнокултурно наследство на Шуменския регион.

Велосипедният туризъм или „велотуризмът“ е нововъзникващ начин за разбиране на редица икономически дейности, включващи велосипеда. Това е мястото, където бизнесът, туризмът и спортът се срещат. Следователно велотуризмът е мултидисциплинарен и може да се провежда в множество форми, поради което има известна трудност при дефинирането му. Забележително при велосипедния туризъм е, че той може да се появи практически навсякъде, където има място за каране на колело. За разлика от карането на ски, сноуборд, скейборд или сърф, които зависят от определени географски характеристики, хората карат велосипеди по планини, тихи селски пътища, в градове, по плажни ивици и дори по сняг.

Следователно можем да приемем велосипедния туризъм като всяка дейност свързана с цел удоволствие, която включва велосипед. Това е една по-широкообхватна трактовка на понятието, защото и използването на велосипед е толкова разнообразно.

Една от най-видимите форми на велосипеден туризъм е организираната обиколка, при която голям брой велосипедисти под ръководството на водач пътуват през даден регион. Други форми са велосипедно събитие или фестивал, самостоятелни турове на по-дълги разстояния, кратки турове през нощта, турове в предпочитани и популярни дестинации.

Интересът към велотуризма се заражда от собствените ни пътувания в страната и чужбина, където се преминава и през живописни малки населени места, които бихме подминали ако пътуваме с автомобил, но до които ще достигнем с велосипед, търсейки тихи и спокойни пътища.

Велосипедът е евтин, бърз, здравословен и екологичен вид транспорт. Колоезденето разширява използваемата физическа среда за хората, докато алтернативи като автомобили и магистрали влошават и ограничават средата и мобилността на хората [1]. В началото на XXI в. устойчивото развитие несъмнено е най-популярната социално-икономическа парадигма и се

превръща във все по-важен фактор за промяна в съвременното общество. Някак неестествено е, че към устойчивото развитие не може да липсва колоезденето като ефективен, екологосъобразен и хуманен клон на транспорта, който досега е останал в спящо състояние [5].

Като форма на устойчив туризъм ЕС все повече подкрепя велосипедния туризъм особено чрез съфинансиране на различни проекти в Европа. Изпълнени са няколко международни проекта с финансиране от ЕС в страните от средното и долното поречие на р. Дунав. Дунавският велосипеден маршрут е част от трансевропейската мрежа от маршрути (Евро Вело), който представлява успешен туристически продукт във Франция, Германия и Австрия.

Бъдещето на велотуризма можем да свържем с думата възраждане, тъй като хората по целия свят се качиха на две колела, защото пандемията от COVID-19 предизвика преоценка на индивидуалния начин на живот и приоритетите. След продължителния период на блокиране излизането на открити пространства, колоезденето не само предлага на хората ценна свобода, но се добавя и към списъка с устойчиви навици, които нашата глобална общност трябва да възприеме.

След като издържа теста на времето през последните няколко години, велотуризмът се явява една специализирана ниша, която трябва да процъфтява. Колоезденето не само се разглежда като безопасен начин за пътуване по време на пандемията, но е и опция за взискателни туристи на две колела пътуващи на местно вътрешнодържавно ниво. Велосипедният туризъм е пътуване до дестинация извън обичайното местоживееие с осъществяване на нощувка или с връщане до постоянното местоживееие в същия ден, при което колоезденето, като активно участие и отдых, е основна цел на това пътуване.

В рамките на общата класификация на видовете туризъм, велотуризмът може да бъде позициониран като спортен и приключенски туризъм, който притежава сериозен потенциал да бъде екологосъобразна форма на туристическо пътуване. Спортният характер на колоезденето определя до голяма степен и значението му за здравето на човека. Положителният ефект се обогатява от факта, че колоезденето обикновено се практикува на открито, а възможността за колоездене в природна среда е сред основните фактори за повишения интерес към велотуризма.

Мобилният характер на велотуризма разпределя туристическите потоци върху по-голяма територия, вкл. в периферните райони между по-големите туристически центрове. Пътуването с велосипед е особено полезно за селските общности. Колоездачите-туристи са склонни да търсят живописни селски пътища с нисък трафик, които са извън утъпканата пътека. По тях се пътува по-бавно, което води до по-дълъг престой в даден регион, както и повече разходи за услуги. Освен това велосипедните маршрути свързват туризма с периферните селски територии, което дава възможност икономическото въздействие на велотуризма да се разпространи по-равномерно в обширни райони [3].

Велотуристите са склонни да бъдат геотуристи – интересуват се от изживяването на отличителните характеристики на съответната туристическа дестинация, включително нейната култура, традиции, пейзаж, история, благосъстояние на нейните жители. Те предпочитат да харчат на местно ниво, да създават значими връзки с местните жители и да бъдат в ролята на изследователи. Развитие на велотуризма на микро равнище е предпоставка за установяване на сътрудничество между съседни общини, които се ангажират с разработването и осъществяването на общ веломаршрут.

Нарастващата популярност на велосипедния туризъм се дължи на възможността за пътуване на дълги разстояния с минимален въглероден отпечатък върху околната среда. Веломаршрутите свързват различни дестинации и в зависимост от протежението им биват

регионални, национални и международни. Всеки маршрут може да има определена тематика в зависимост от териториите, през които преминава [2].

В контекста на велотуризма, понятието веломаршрут може да се разглежда като проявление на туристическия продукт. Според Sugio велосипедните маршрути са неразривно свързани с територията, която осигурява тяхната цялост, а туристическото търсене е преоткрита форма на туристическо пътуване, която може да удовлетвори нови, формиращи се потребности за съвременното общество [4].

Дестинация за велотуризм може да съществува навсякъде, където някой иска да кара колело по време на ваканцията си. Възможностите за това каква би могла да бъде дестинацията за велотуризм са безкрайни, предвид многобройните видове колоездене и разнообразието от предпочитания на посетителите. Дестинациите могат да включват всичко от малко, отдалечено населено място до огромен градски център.

Ключът към привличането на туристи с велосипед е да се гарантира, че има място, където те да карат приятно. Това може да бъде регионален маршрут за велосипедисти или пътища с нисък трафик, дълга велоалея, мрежа от пътеки за планинско колоездене или градски исторически квартал с отделни велоалеи. Това обаче не означава, че маршрутът трябва да притежава най-добрата инфраструктура за колоездене за да станете дестинация. Дадена културна, историческа, архитектурна, археологическа, етнографска или живописна природна атракция може да привлече посетители, които искат до го изживеят с велосипед.

Времетраенето на всеки един веломаршрут е различно. В зависимост от физическата форма, скоростта и броя спирания, колоездачът обикновено изминава между 50 – 150 km на ден. Придържаме се към изискването за кратка обиколка в продължение на няколко дни, която може да обхване само 200 km.

РЕЗУЛТАТИ

Представените пет тематични веломаршрути обхващат разнообразни природни и антропогенни туристически ресурси, имат различна дължина, време за изминаване и продължителност.

Маршрут 1. Красотите на ПП “Шуменско плато”:

Паркинг на хотел „Шумен” – Паметник „Създатели на Българската държава – Част от дендрологичен маршрут „Шумен – зеленият град“ – Астрономическа обсерватория – Погледно място „Дивдядовски скални венци“ и пещера „Охлюва“ – Хан Крумов скален манастир и Проходът на влюбените – Паркинг на хотел „Шумен”

Средства за подслон и места за настаняване: хотел „Шумен”, хотел „Боровец”, хотел „Орбита”

Заведения за хранене: ресторант „Орбита” (х-л „Орбита“), ресторант „Боровец” (х-л „Боровец“), механа „Шумен” (х-л „Шумен“)

Обща дължина (km): 25,4 km

Време за изминаване на маршрута (ч.): 6-7 часа

Основни обекти по маршрута: *Мемориалът „Създатели на Българската държава”* пресъздава важни моменти от българската история от VII до X в. след Хр. Изграден е от 8 бетонни тела, оформящи две полузали. В композицията се намират фигури на българските владетели Аспарух, Тервел, Крум, Омуртаг, Борис I и Симеон I. Най-голямата скулптура е

посветена на Създателя на българската държава – хан Аспарух (на кон), който забива меч си в земята и изрича думите: „Тук ще бъде България! – под това небе, на тази земя“.

Дължината на отсечката по маршрута от хотел „Шумен“ по асфалтов път до Мемориален комплекс „Създатели на Българската държава“) е 6,3 km.

Част от дендрологичен маршрут „Шумен – зеленият град“ се намира в парка до Мемориален комплекс „Създатели на Българската държава“. Може да бъде изминат с велосипед или пеша. В началото на маршрута има информационна табела. В парка има табели с информация за 14 вида дървета и храсти. Табелите са цветни и съдържат текст, карти и снимки. Целият маршрут включва още 4 парка в град Шумен, които при желание могат да бъдат посетени допълнително: Градски парк (Градска градина), Парк пред Община Шумен, Парк до пл. „Оборище“ и Парк до хотел „Шумен“.

Дължината на отсечката по маршрута от Информационния център на Мемориалния комплекс по асфалтов, горски и павиран път и обратно след изминаване на целия маршрут с всички табели е 2,2 km.

Астрономическата обсерватория има статут на Научноизследователски и образователен комплекс на Шуменския университет, която от 18.12.2020 г. с решение на АС на ШУ се трансформира в Център по природни науки към ФПН на ШУ. Тя има два купола, разположени на покривната площадка на сградата. На първия етаж е разположена конферентна зала с 20 места и изложбена зала с експозиция от старинни уреди и прибори по астрономия, физика, компютри, експозиция на минерали. На втория етаж се намира учебна зала за теоретични и практически занятия по астрономия и сървър за управление на телескопите.

Дължина на отсечката по маршрута от Информационния център на Мемориалния комплекс по асфалтов път до Астрономическата обсерватория е 0,1 km.

Погледно място „Дивдядовски скални венци“ е площадка на върха на скалните венци над квартал Дивдядово. От площадката, която е обезопасена с метален парапет, се открива прекрасна гледка към част от източните склонове на Шуменското плато, Шуменското поле и Мадарското плато в далечината. В съседство се намират пещерите „Охлюва“ и „Дивдядовски зандан“.

Пещера „Охлюва“ е със спираловиден вертикален, но лесно достъпен вход, близо до върха на скалния венец. Входът води до широки галерии, които също предлагат чудесна гледка. В съседство с тази пещера се намира друга, наречена **Дивдядовски зандан**. Тя е отделена с метална решетка и достъпът до нея е забранен. Причината е рискованият достъп по тясна скална ивица, която преминава по ръба на скалите и има широчина само едно стъпало. А височината надолу е впечатляваща – 25-метрова пропаст.

Югоизточните склонове на Илчов баир (в Шуменското плато), обграждат живописния Дивдядовски боаз. Той е къс и стръмен, отворен на югоизток към кв. Дивдядово. Тук могат да се разграничат няколко скални венеца, разположени един над друг. По тях има множество ниши и сухи пещери с различна големина. Те са с източно изложение и дават поглед към част от Шуменското поле и Мадарското плато, където също са открити манастирски комплекси.

Някои от тези пещери и ниши са били дообработени и превърнати в монашески жилища. Част от скалните килии са притежавали дървени навеси, стрехи и капаци. До тях се вероятно се стигало с помощта на въжени стълби. Наличието на изворна вода и възможността за съжителство с природата спомогнали за възникването на монашеско общество, обитавало тези скали през XII – XIV в. При Дивдядовските скални венци се наброяват около десетина монашески килии, пръснати сред скалите. Фактът, че всички килии са разположени в един

район, подсказва мисълта, че аскетизмът не се отнася враждебно към необходимостта от съжителство.

Дължина на отсечката по маршрута от Астрономическата обсерватория по асфалтов и горски път до погледно място „Дивдядовски скални венци“ е 1,5 km.

До Хан Крумовия скален манастир се достига по изсечени в скалата стъпала. Стъпалата са обезопасени с метално въже. Поради тази особеност, манастирът се нарича още „Стълбената пещера“. Съставен е от три помещения, разположени в естествена пещера, която е била допълнително разширена. Източното помещение е скална църква, която се осветява от два естествени отвора в скалата. Средното помещение представлява предверие и е продължение на входния тунел. Западното помещение е най-малко и също има два големи отвора в стената. По пътя до манастира могат да се видят понори с особено големи размери (Понор 1 и Понор 2), а по скалите около манастира – образувания, които наподобяват пчелни пити.

Проходът на влюбените представлява дълъг и тесен скален процеп между големи скали, през който макар и трудно, може да премине човек. Намира се по посока на монашеската килия, отдалечена на около 200 м от стъпалата за скалния манастир.

Манастирска долина (Калугер боаз) се нарича дълбокият живописен дол, северно от с. Хан Крум. Тя е фуниевидно отворена на юг, а на север се стеснява. От изток е оградена от скалистия език на Разбой или Сърт маара, а от запад – от източните склонове на платовидния дял Кортулука, спускащ се на юг от централната част на Шуменското плато. В горната част на стръмния склон, ограждащ боаза от изток се намира обширен скален венец. Той е известен под името *Калугерска скала (Калугер-канара-дюзю)*.

В нейната почти отвесна стена се намира *Калугерската пещера* (Стълбената пещера). До входа на пещерата се достига по изсечени в скалата стъпала. Дупки от външната страна на стъпалата подсказват, че в миналото там е имало дървени перила. Естествената пещера е сравнително голяма. Забелязва се, че допълнително е разширена и дооформена с груб остър инструмент, който е оставил ясно видими следи по стените. В нея са обособени три отделения. Източното представлява църква, дълга почти 7 m и широка 4 m. Църквата се осветява от два естествени, допълнително оширени отвора. Този скален манастир известен сред местното население още като Хан Крумовски по името на близкото село, е лесно достъпен, слънчев и приветлив. От него се открива прекрасна панорамна гледка на юг чак до Предбалкана.

Манастирският боаз е приютил и втори манастир, труднодостъпен и малко известен, наречен *Килията*. Намира се на източния склон на Кортулука срещу Калугерската пещера и е на почти едно и също ниво с нея. Тази скална обител е разположена в силно издаден скален масив. Във вътрешността му има голяма суха пещера Леса маара, в която е вграден и манастирът. Достъпът до него е много труден. Килията има оригинална и интересна вътрешна архитектура. В средата ѝ се издига плътна скална маса с гладки стени, наподобяваща колона, която условно разделя вътрешното пространство на няколко отделения. В северното отделение на Килията се намира триделна църква, в която се влиза направо от стъпалата. В сравнение с останалите скални църкви по Шуменското плато тази е с най-големи размери (дължина – над 12 m и ширина – 3,5 m).

На около 300 m на североизток от Килията се издигат невисоки скали с правилно очертани вертикални ръбове. Тук по всяка вероятност също е имало монашески килии, вследствие полузатрупани от наноси. Този факт допълва основанията за предположение, че в Манастирската долина е съществувал скален манастирски комплекс.

Дължина на отсечката по маршрута от пещера „Охлюва“ по асфалтов и горски път до Хан Крумовия скален манастир е 10,1 km, а от Хан Крумовия скален манастир по горски и асфалтов път покрай крепостта и Лесопарк „Кьошкoвете“ до хотел „Шумен“ е 5,2 km.

Маршрут 2. Гледки от ПП „Шуменско плато“:

Паркинг на хотел „Шумен“ – Дирекция на ПП „Шуменско плато“ – тематичен маршрут „Дендрологична пътека“ в Лесопарк „Кьошкoвете“ – пещера „Русалка“ („Сулумара“) – пещера „Бисерна“ („Зандана“) – погледно място „Хан Крумови порти“ – хижа „Букаците“ – скален феномен „Окото“ и Осмарски скален манастир – ИАР „Шуменска крепост“ – Паркинг на хотел „Шумен“

Средства за подслон и места за настаняване: хотел „Шумен“, хотел „Боровец“, хотел „Орбита“

Заведения за хранене: ресторант „Орбита“ (х-л „Орбита“), ресторант „Боровец“ (х-л „Боровец“), механа „Шумен“ (х-л „Шумен“)

Обща дължина (km): 24,8 km

Време за изминаване на маршрута (ч.): 7-8 часа

Продължителност: 1 ден

Основни обекти по маршрута: Дирекция на ПП „Шуменско плато“ се намира на входа на лесопарк „Кьошкoвете“ и представлява двуетажна кокетна сграда, която от 2015 г. разполага с модерен информационен център, изграден с евросредства. Той е ситуиран на първия етаж с изложбена, интерактивна и конферентна зала, а на втория етаж се помещава администрацията на Парка.

Природен парк „Шуменско плато“ заема 3 929 ha от едноименното плато. Обявен е за защитена територия през 1980 г. с цел съхраняване на растенията, животните и местата за отдих. Обликът на парка се определя от платовидния релеф, разнообразните повърхностни и подземни карстови форми и смесените широколистни гори.

Шуменското плато съчетава в едно природната красота с историята и културата на региона. Духът на отминалите времена може да се почувства само в неговото лоно – покрай старинните крепости, в безмълвието на скалните манастири и под гранитния лъв, увенчаващ днес платото.

ПП „Шуменско плато“ е привлекателно място за отдих, спорт и туризъм през всички годишни сезони. Достъпът до парка е осигурен по добре изградена пътно-алейна мрежа. Многобройни туристически маршрути отвеждат до интересни релефни форми, природни кътове, исторически забележителности, скални феномени и туристически хижи. В парка има добри условия за практикуване на пешеходен и велотуризм, туристическо ориентиране, скално катерене, спелеотуризм, парапланеризъм и др. Има изградени кътове за краткотраен отдих сред природата и „Горско училище“ за най-малките посетители на парка.

Дължина на отсечката по маршрута от хотел „Шумен“ по асфалтов път до Дирекция на ПП „Шуменско плато“ е 1,5 km.

Тематичен маршрут „Дендрологична пътека“ в Лесопарк „Кьошкoвете“ започва от езерцето до хотел „Боровец“ и продължава по пътеката към пещера „Русалка“. В началото на маршрута има информационна табела. Крайната точка е обзорно място „Хан Крумови порти“ до ИАР „Шуменска крепост“. Включва 25 вида дървета и храсти, обозначени с малки жълти табели с кратка текстова информация за всеки вид. Дължина на отсечката по маршрута от Дирекция на ПП „Шуменско плато“ по асфалтов и горски път до пещера „Русалка“ е 1,7 km.

Пещера „Русалка“ представлява малка водна пещера, намираща се в лесопарк „Кьошковице“. Дължината ѝ е 35 m, а дълбочината ѝ е 26 m. От нея започва р. Поройна, която преминава през гр. Шумен. Режимът на реката е напълно зависим от падналите валежи. Пред пещерата има чешма с няколко каменни корита, маса и пейки.

Дължина на отсечката по маршрута от пещера „Русалка“ по горски път до пещера „Бисерна“ е 1,3 km.

Пещера „Бисерна“ е най-дългата и най-красива пещера на Шуменското плато. В резултат на няколко експедиции са изследвани и картирани 2 716 m от пещерата. Тя е наклонена, възходяща, разклонена, двуетажна и водна, с постоянно изтичаща от нея вода. Входът ѝ е на около 50 m по-ниско от билото на платото и е със североизточно изложение.

Намира се на 1 km западно от гр. Шумен и на 404 m нв. Разположена е на два етажа (Горна и Долна галерия), които имат постоянна вертикална връзка. Долният етаж е зает от подземна река със среден дебит от 8 l/s. От 1 ноември 2019 г. пещера „Бисерна“, която се намира на територията на ПП „Шуменско плато“ е затворена за посетители през зимния сезон. Ограничението е въведено, за да се опазят пещерните обитатели – прилепите, по време на зимния им сън. Те изпадат в хибернация за да оцелеят без храна до пролетта. Безпокойството в този период може да стане причина за изчерпване на енергийните им запаси и те да не оцелеят до края на зимата. В пещерата се срещат 14 вида прилепи и в момента сформират зимните си колонии.

Близо 1200 души са разгледали пещера „Бисерна“ от отварянето ѝ за посещение от 2 септември 2019 г. до сега. „Перлата на Шумен“ е богата на различни по големина и цвят образувания: сталактити, сталагмити, сталактони, драперии, синтрови кори, тигрова украса и др. Някои причудливи форми са наречени „Пчелния кошер“, „Трона“, „Замъка“, „Кактусите“, „Парахода“. Маршрутът за туристи е дълъг около 800 метра в едната посока, входът е един и връщането става по същия път.

До пещера „Бисерна“ се стига пеша, тъй като горският път не е подходящ за автомобили. Превозните средства, вкл. и велосипеди могат да се паркират преди завоя за вилата на Община Шумен. Дължина на отсечката по маршрута от пещера „Бисерна“ по асфалтов и горски път до погледно място „Хан Крумови порти“, което е крайна точка на тематичен маршрут „Дендрологична пътека“ е 1,9 km.

Погледно място „Хан Крумови порти“ се намира западно от ИАР „Шуменска крепост“. Около него има изградена туристическа инфраструктура за краткотраен отдих: пейки, маси, огнища, а откритите пространства са подходящи за спорт.

Хижата „Букаците“ е разположена на 420 m нв в ПП „Шуменско плато“ и работи само по предварителна заявка. Сградата е с капацитет 20 места, етажни санитарни възли и бани, отопление на твърдо гориво, туристическа столова и кухня. Пред нея се намира просторна ливада. Преди няколко години тук е провеждан национален скаутски лагер с международно участие. Пред хижата има място за обяд с няколко нови дървени маси и пейки, както и чешма с течаща вода. Близо до хижата има място за почивка на коне, с които се правят конни преходи през Шуменското плато.

Дължина на отсечката по маршрута от погледно място „Хан Крумови порти“ до хижа „Букаците“ е 4,6 km.

Скалният феномен „Окото“ се намира в местността „Осмарски боаз“, северно от с. Осмар. Дължи името си на необичайната прилика с око. Представлява отвор с елипсовидна форма, разположен в горната част на висока скала. В същата скала непосредствено под него е Костадиновия скален манастир. До него се достига по стабилна метална стълба. Състои се от

две помещения. Източното помещение е скална църква, а западното е предназначено за живеене. В съседство са разположени още няколко скални манастири и скални килии.

Осмарските скални манастири се намират се на около 3 km северно от с. Осмар в красивия Осмарски боаз (тясна, дълга повече от 2 km долина), през който протича Осмарската река. От изток Осмарските манастири са оградени от стръмни и скалисти склонове на Четика баир, а от запад се намират полегатите и гористи склонове на Кочовския дял на Шуменското плато.

Манастирите се намират на стръмен скалист склон в дъното на боаза, който е наричан от местните жители Манастирска долина. Скалите на Осмарския боаз са подслонили множество килии, църкви и гробници, образували интересен манастирски комплекс. Тези манастири са едни от най-известните и посещавани от туристи поради най-лесния достъп към тях. В боаза над Осмар има множество чешми и места за отдых и пикник.

Костадиновият манастир е най-големият и най-запазен от скалните манастири по Шуменското плато. Издълбан е на височина около 8 – 10 m в отвесна скала. Достъпът до него е посредством изградена дървена стълба.

Предполага се, че манастирът се е наричал „Св. св. Константин и Елена“. В него още могат да бъдат забелязани олтар и фрагменти от стенописи. Състои се от две отделения. Източното представлява църква с почти квадратна форма. В олтарната част личат бледи следи от иконопис. Западното е с неправилна форма, има множество ниши, жлебове, монашески гроб и изсечени в скалата нарове. На върха на скалата на Костадиновия манастир се намира интересно природно образувание, наречено Окото или Халката. На около 150 m южно от Костадиновия манастир тясна пътека отвежда до входа на малка суха пещера. Тук се откриват множество изображения на диви животни и човешки фигури. Все още няма убедително обосновани хипотези за тяхната датировка и техните създатели.

На около стотина метра източно от Костадиновия манастир е разположена друга скална обител известна с името **Диреклията**. Причината, за да бъде наречен така е, че при входа му е издялан стълб, наричан с турската дума дирек. Църквата е на 10 m от земята и е непристъпна без съоръжения. В югозападната стена е издълбан надпис, сега значително увреден. В него се казва, че покровител на църквата е „Св. Арахангел Михаил“. Векове населявана от монаси отшелници, днес църквата дава подслон на нови обитатели – скалните птици. Техният реещ поглед олицетворява приемствеността на живота в долината.

Близо до Диреклията, на югоизток, се намира друга уединена скала, в която е издълбана килия с подковообразен под. **Подковата** е широка 3,5 m, дълбока – около 3 m, и има широк отвор на юг към Осмарския боаз. Някога този отвор се е затварял с дървена преграда. Сега са останали само дълбок жлеб в скалата и дупки по ръба на тавана.

Дължина на отсечката по маршрута от хижа „Букаците“ по горски път до скален феномен „Окото“ е 2,6 km.

ИАР „Шуменска крепост“ се издига на скалистите височини над гр. Шумен, в местността Хисарлъка. Най-далечни сведения за съществуването ѝ са преди 3200 години, което я нарежда сред най-старите укрепления на територията на България. Стратегическото ѝ местоположение и естествената непристъпност от три страни са предпоставки още в далечното минало тук да бъде изграден отбранителен пункт.

Дълголетната ѝ история е съпътствана от много възходи и падения. Първите жители на това място са древните траки, които са се заселили през XII в. пр. Хр. Според изследователите траките са били от племето гети и са образували първото землище тук. През 15 г. от н.е. тези територии са завоювани от Римската империя, а заедно с тях и Шуменската крепост. Римляните

построяват стена, която да предпазва селището от чужди набези. Населението се разраства все повече и това налага сградите да се строят все по-близо една до друга, като най-широките улици достигат до 2,50 m.

По-късно в годините укреплението е под владението на Византия, когато е изградена още една стена. За разлика от правоъгълните стари кули, византийските са петогоълни. Градът се разраства и освен за военни цели е използван за производство и търговия. Въпреки всичко главното предназначение си остава отбранително. През VII в. крепостта е разрушена от варварските нападения. Новият период на възраждане на крепостта е отбелязан след прабългарските настъпления и образуването на Първото българско царство. Постепенно населението се увеличава и селището отново се разраства и крепостта се утвърждава като важен военен център, защото се явява последна преграда към българските столици Плиска и Преслав, поради близостта си с тях. Малко преди падането на Първата българска държава укреплението е завладяно от византийците, а поредното разрушение претърпява във втората четвърт на XI в., когато печенегите настъпват по тези територии.

Най-голям разцвет Шуменската крепост постига по време на Второто българско царство. Развиват се множество отрасли като земеделие, грънчарство, металообработване и каменоделство. В определен период селището е започнало да сече монети, което е достатъчно доказателство за важното му значение. През 1388 г. развитието ѝ прекъсва, когато по време на похода на великия везир Али паша срещу Североизточна България, тя е превзета от османските войски. Въпреки това твърдината остава непокътната и е използвана от османците за военни цели. Краят на хилядолетната история настъпва през 1444 г., когато по време на кръстоносните походи е превзета от войските на Владислав Варненчик. Това довело до нейното опожаряване и разрушаване, след което била изоставена завинаги.

По време на археологическите проучвания са открити останки от стени от всички епохи без тракийската. През вековете зад крепостните стени се обуславят 6 квартала, а във всеки от тях е имало по един християнски храм. Една от най-ценните находки е надписът, свързан с посещението на цар Иван Шишман, в който за първи път се говори за града с настоящето му име – Шумен.

Основаният преди 3200 години град Шумен наистина е люлка на богато духовна и материална култура. Доказва го ИАР „Шуменска крепост“, разположена в ПП „Шуменско плато“ на 4 km от центъра на града. В специална експозиция в музея, разположен в непосредствена близост до крепостта, е представена историята на Шумен. Останките ѝ са добре запазени и пригодени за посетители. Възстановена е една от крепостните кули, която разкрива невероятна гледка към Шумен и околностите. ИАР „Шуменска крепост“ е един от 100-те национални туристически обекти на България.

Дължина на отсечката по маршрута от скален феномен „Окото“ по горски и асфалтов път до ИАР „Шуменска крепост“ е 7,3 km, а от ИАР „Шуменска крепост“ по асфалтов път до хотел „Шумен“ е 3,9 km.

Маршрут 3. „По следите на Първата българска държава“:

Паркинг на хотел „Шумен“ – гр. Велики Преслав – Археологически музей „Велики Преслав“ – Поддържан резерват „Дервиша“ – Поддържан резерват „Патлейна“ – манастир „Св. Пантелеймон“ – с. Ловец – гр. Върбица – хижа „Върбишки проход“ – Върбишки проход – Курортен комплекс „Върбица“ – Сарая на Гераите – с. Хан Крум – винарска изба „Хан Крум“ – Паркинг на хотел „Шумен“

Средства за подслон и места за настаняване: хотел „Шумен”, хижа „Върбишки проход”

Заведения за хранене: механа „Шумен” (х-л „Шумен“), ресторант „Омуртагов мост”, ресторант към хижа „Върбишки проход”

Обща дължина (km): 140 km

Време на провеждане на маршрута: април – ноември

Продължителност: 2 дни

Основни обекти по маршрута: *Град Велики Преслав* е административен център на община Велики Преслав, разположена в Североизточна България и представлява част от област Шумен. Общината заема югозападната част на област Шумен, като на север и изток граничи с община Шумен, на югоизток със Смядово, на югозапад – с Върбица, а на запад с община Търговище. На юг общината прави връзка през Ришкия и Върбишки проход. Община Велики Преслав включва дванадесет населени места, сред които – с. Драгоево, с. Златар, с. Имренчево, с. Кочово, с. Миланово, с. Мокреш, с. Мостич, с. Осмар, с. Суха река, с. Троица, с. Хан Крум и гр. Велики Преслав.

Град В. Преслав е разположен на 17 km от областния център – гр. Шумен, на 378 km от столицата София и 103 km от регионалния център – гр. Варна и на еднакви разстояния (130 km) от двете най-близки пристанища на р. Дунав – гр. Русе и гр. Силистра. В. Преслав е основан като град крепост преди повече от 1100 години. През 893 г., по времето на Цар Симеон, е провъзгласен за столица на българската държава. Тук са се намирали Дворецът на владетелите, Дворецът на епископа, а по-късно и на Патриарха.

По времето на Първото българско царство Преслав е изпълнявал ролята на средище на духовен и книжовен живот, който се свързва със славянската писменост и Златния век на българите. Днес, на територията на вече променения от Преслав на Велики Преслав град съществуват множество останки от църкви, манастири, работилници, ателиета и дворци. В момента, в гр. Велики Преслав действащи са три църкви като в центъра на града се издига храм „Св. Архангел Михаил” и 200 годишната църква на „Св. св. Петър и Павел”. В границите на Старият град съществува храм-паметник „Св. св. Кирил и Методий”.

Преслав става втората столица на Първото българско царство през 893 г., време, предшествано от множество бурни събития, сред които присъствие на войни, покръстването на българите от Борис I, реакцията на болярите и опита за реставрация на езичеството от Владимир Расате, наследник на княз Борис I. Окончателно късайки с езичеството Преславският събор провъзгласява българският език за официален в богослужението, нова столица Преслав и високообразованият Симеон за български княз. Така година след година на мястото на съществувалия още от времето на хановите Крум и Омуртаг военен лагер-аул израства българската столица. Разположена на приблизително 3,5 km, оградена на запад от хълма „Зъбуите”, вписана на юг до Преславска и Драгоевска планина, на изток от поречието на р. Тича (Камчия) и на север до южните части на сегашния град.

Като столица на силна и могъща държава, градът е опасан от високи крепостни стени, които са ограждали територии, условно наречени Външен и Вътрешен град, с височина не по-малко от 10 m. В четирите си посоки стените завършват с кръгли кули, а портите от север, юг и изток са се издигали във височина на почти 14 – 15 m с масивни почти квадратни кули, затварящи тунел с двойна дървена и спускащи се две железни врати.

Тази мощна укрепителна система е добре охранявана от силен за времето си военен гарнизон, разположен отвътре в непосредствена близост до крепостната стена. Вътрешната

крепостна стена огражда представителните светски и църковни сгради – жилищната и тронната палата на дворецовия комплекс и с пряка връзка на дворецовия манастир на северозапад, с владетелската базилика, патриаршеският комплекс, административната сграда, красивият южен площад с казармите, водното огледало (фиала), църквата, болярското имение на югозапад.

Всичките тези сгради и комплекси, са били свързани с добре поддържани улици и площи, водоснабдени с невероятна и от днешна гледна точка канализация за питейна и отходна вода. И нещо рядко срещано в тогавашния средновековен свят – бани с басейни отоплявани с топъл въздух по специални тунели и керамични тръби (хипокаустово отопление).

А в затвореното пространство между вътрешната и външната крепостна стена от север, юг и изток сред множество жилища, болярски имения, манастири и църкви станали последен дом на известни и почитани боляри, духовници и държавници или просто на обикновени хора, като невероятен бисер току над самата река блести Кръглата (златна) църква съградена от българският княз на име Симеон около 907 г. Под кръглия ѝ наос и дванадесетте белокаменни колони пред нишите, в малкия, красив атрий (двор) пред дълбокия кладенец и пред „окото на бога“ вероятно българските царе и управляващи фамилии са вземали важни решения за съдбата на българската държава.

Част от съществуващото културно богатство на територията на община Велики Преслав е *Археологическият музей „Велики Преслав“*, който включва реставрирани и консервирани фрагменти от разкопките на средновековния град.

В музейните фондове се съхраняват 35 000 предмета, 1 700 от които са представени в експозиционния модел. Колекциите на музея илюстрират по най-пълен начин явлението „Златен век“. На туристите е предоставена възможност да се докоснат до средновековното Преславско съкровище и богат набор от накити, изработени от изкусни майстори. Съществуват великолепни образци на преславска рисувана керамика, като трапезни съдове, декоративни плочки, архитектурни детайли и уникални керамични икони.

Една от най-известните икони е тази на св. Теодор Стратилат, открита в местността „Патлейна“. В експозицията на музея и на територията на резервата могат да се открият оригинални кирилски, глаголически и гръцки надписи, които съществуват от времето на X – XI в. На територията на археологическия резерват може да се види и най-голямата в света колекция от средновизантийски печати (971 – 1088 г.).

Друг елемент от културното богатство в гр. Велики Преслав е *Преславската Кръгла (златна) църква*. Тя е определена като един от архитектурните шедеври на Първата българска държава и представлява една от най-красивите храмови постройки, построени през Ранното средновековие. Кръглата църква има свое оригинално архитектурно решение и богата вътрешна и външна украса. Тя има кръгъл наос с разчленен от екседри (ниши) стени и централно разположен амвон, двуетажен притвор, с две кули и две помещения от северната и южната страна, а на запад – открит отрием (двор) с кладенец в средата.

По мазилката на стените ѝ са запазили рисунки и глаголически и кирилски надписи – графити, които са едни от най-ранните паметници на Старобългарската писменост. Южно и източно от храма се е разгръщал манастирски комплекс, в който са съществували ателиета за рисувана керамика и разноцветни мозайки.

Поддържаният резерват „Дервиша“, с площ 106 дка, е в землището на гр. Велики Преслав, и е разположен като тясна ивица успоредно на двата бряга на дерето на р. Дервишка. Обявен е с цел опазване на реликтното находище на балканския ендемит конски (див) кестен, единственото естествено находище на дървесния вид в България. Отделни екземпляри от конския кестен достигат до 35 m височина. В защитената територия растат още орех, клен,

габър, сребролистна липа. Обявена е буферна зона на поддържания резерват с площ 700 дка горски фонд.

Поддържаният резерват „Патлейна“, с площ 378 дка, също е в землището на гр. Велики Преслав. Обявен е с цел опазване на най-голямото в България находище на терциерния реликт Див рошков – остатък от древна флора по нашите земи, включен в Червената книга на България. В защитената територия като съобщество растат още дъб, бряст, габър и др. Тревната покривка е богато и разнообразно представена, като най-значим е защитеният вид „урумово лале“ с единични представители на вида. Обявена е буферна зона на поддържания резерват с площ 601 дка горски фонд.

В поддържаните резервати се забраняват всякакви дейности, с изключение на: охрана, посещения с научна цел, преминаване на хора по маркирани пътеки, включително с образователна цел, събиране на семенен материал, диви растения и животни с научна цел или за възстановяването им на други места, провеждане на поддържащи, направляващи, регулиращи или възстановителни мерки.

Манастир „Св. Пантелеймон“ се намира в местността „Патлейна“ и е на 6 km южно от стария град в красива местност. Името ѝ е производно от това на манастира, който се намира в началото на планината. Открит от неуморния ентузиаст Йордан Господинов.

Пътят за там се отделя при Омуртаговия мост, вляво от шосето за Върбица. Манастирът „Св. Пантелеймон“ е бил основан през IX в. и разрушен през XI в. До днес са запазени само руини, от които може да се предположи, че някога църквата е била богата и цялата изрисувана. Археологическите разкопки, проведени през периода 1909 – 1914 г. и тези, които се провеждат днес, установяват комплекс от кръстокуполна църква, жилищни и стопански сгради, като са оформени три двора – молитвен, жилищен и стопански.

Изследователи твърдят, че този манастир е бил важно книжовно средище още от времето на Първата българска държава. В него учениците на Св. св. Кирил и Методий създали тук Преславската книжовна школа. В „Св. Пантелеймон“ се замонашил и починал на 2 май 907 г. княз Борис I. При разкопките в манастира е открита рисуваната, керамична икона на св. Теодор Стратилат от X в. Тя е сред най-забележителните произведения на българското изобразително изкуство от онова време.

Село Ловец се намира на територията на община Върбица, в югозападната част на област Шумен. Разположено е на брега на яз. Тича в източната част на Предбалкана на 211 m нв. Северно от селото се простират Преславска и Драгоевска планина, а на юг – Върбишка планина. Природогеографските дадености на селото, предполагат наличието на археологически обекти от различни исторически епохи. Сондажни проучвания са направени на многослойното неолитно и халколитно селище Ловец-Ереклика.

Град Върбица е административен център на община Върбица, разположена в югозападната част на Шуменска област. Територията на община Върбица попада в Старопланинската област, в Предбалкана и Герловския район, по северните склонове на главната Старопланинска верига и Котленско-Камчийския район. Гр. Върбица е разположен в Герловската котловина и се явява най-голямото селище в нея.

На юг от гр. Върбица се намира Върбишкия проход, който свързва Северна с Южна България. За произхода на името на гр. Върбица, според едно от предположенията, се смята, че то е дошло от наименованието на старинната крепост Урвизион, която израснала върху развалините на римската антична крепост Фабрициус, намираща се в местността Гайдар камък.

Там и до днес могат да бъдат открити останки от крепостните ѝ стени. От културните прояви в гр. Върбица се откроява традиционното надсвирване на 20 ромски оркестри.

Празнува се всяка година на 6 май. На територията на гр. Върбица се провежда и традиционен Есенен панаир (от 15 до 20 септември). Сам по себе си е една приятна атракция за местни и гостуващи.

Върбишкият проход е не само живописен, но и богат на археологически и културни паметници. Седловината на Върбишкия балкан, с неговите крепости и калдъръмен път, известна сега като Върбишки проход, се споменава под името Веригава още през 679 г. от византийските хронисти, и се свързва с победите на хан Аспарух срещу Византия. Той поселил племето севери от предната клисура Веригава на изток, за да пазят близките до ромеите места в района. В теснините на обраслия с гори на Върбишкия проход на 26 юли 811 г. става и решителната битка между византийските войски, водени от самия император Никифор I Геник, и българския владетел хан Крум. Удържаната победа тук в този бой става едно от най-тежките поражения, които Византия понася в своята многовековна история.

Курортен комплекс „Върбица” (местност „Курортът”). Преди 10. 11. 1989 г. славата на Върбишките минерални бани се носеше из страната. Тогава в тях годишно почиваха и се лекуваха над 10 хил. д. Сега мястото е запустяло, с полуразрушени сгради и единствено местните хора ползват лековитата вода.

В местността има два естествени извора с минерална вода с доказани лечебни качества. Единият е за стомашно-чревни заболявания, а другият – за болести на очите. Минералната вода, чиято температура е около 13°C, се използва само за пиене. Днес почти срутеният през годините почивен дом „Еделвайс” вече е превърнат в модерен хотел, а неговата ресторантска част впечатлява със своята изисканост и уют. Той разполага с 20 спални места, а ресторантската база е предвидена за близо 600 д. Два басейна, обградени от вековни дървета, са истинско удоволствие за възрастни и млади.

Сараят на Гераите е дъсченият сарай на татарския първенец Мехмед Герай. Той е построен в периода 1830 – 1835 г. от Майстор Кольо Димов. От 1835 г. Върбица се управлява по волята на своите първенци. Тази привилегия те получават като знак на признателност и благодарност от върбишкия султан Мехмед Герай, след като с усилията на цялото местно българско население е построен неговият великолепен сарай, където той поема управлението на Герлово.

Султанът дава дума, че няма да се меси в селските работи на върбичани, но ще иска да бъде информиран за бъдещите им действия. Сараят на Гераите се явява паметник на турския феодализъм от XVII в. от потомците на Чингиз хан в продължение на повече от 200 години. Богатата фамилна къща на Гераите е обявена за паметник на културата от 1951 г. и е свързана непосредствено с историята на гр. Върбица. На няколко пъти е била опожарявана.

Гераите идват във Върбица след разпадането на Кримското царство към края на XVIII в. Другото им прозвище е кримски ханове, смятат се за наследници на Чингиз хан. Имали са собствена войска и са я използвали за разрешаване на спорове. В историята на Върбишкия регион те са оставили значителна следа с участие в църковното и просветното дело. Гераите връщат на общината реставрирания си сарай.

Красивият дъсчен сарай се издига на хълма над гр. Върбица. Този сарай е гнездото, в което продължават да живеят потомците на Чингиз хан и на Кримските татарски ханове. Тук е фамилията на султан Лютфи Герай от хилядолетното родово дърво на прочутия хански татарски род.

Този сарай е третият, построен на това място от върбишките султани. Първият, построен към средата на XVII в. век, е бил голям и издигнат по образец на Кримските Бахчисарайски сараи. Неговата съдба е свързана с войните на цариградските султани Селим и Махмуд срещу

съюзилите се срещу тях Пазвантооглу от Видин и Върбишкия султан, които се стремели да завземат трона на Мурад Първи. При един военен поход Върбица пада и сараят бил изгорен до основи, а Гераят избягал в Русия.

След като се завърнал от емиграция, той построил нов сарай, върху същите основи. Но и този сарай бил опожарен. Този път от легендарния върбичанин Драгоя, който искал да отмъсти на султана, задето отвлякъл сестра му, красавицата Злата. Това, се е случило между 1850 – 1855 г. След опожаряването бил построен сегашният сарай, много по-малък от първите два. Вторият му етаж дори останал недовършен поради ранната смърт на Мехмед Герай през 1868 г. и последвалото Освобождение на България.

Село Хан Крум се намира в община В. Преслав, като до 1899 г. носи името Чаталар, след което е преименувано на Цар Крум, а от 1977 г. носи името Хан Крум. Според някои археолози на мястото на селото през IV в. се намирала столицата на остготите, начело с Улфила или най-малко крупен техен център, за което говорят откритите тук богати готски накити и други археологически находки. Край селото е открит прабългарски дворец (Аул на хан Омуртаг) с останки от мост над р. Голяма Камчия. Аултът е архитектурно произведение на Плисково-Преславската култура.

Аултът на хан Омуртаг е военно укрепление (укрепен български дворец), изграждането на който се свързва със строителните дейности на хан Омуртаг през 822 година. Смята се, че това е дворецът, споменат в Чаталарския надпис. Аултът се свързва и с предходен културен пласт датиран в IV-Vв, който говори за готско присъствие в района. През 1976 г. тук е открита църква от IV в. със запазени останки от най-ранните християнски стенописи по българските земи.

Аултът е разположен в местността „Хисар кале“ в землището на община В. Преслав на около 2 km южно от с. Хан Крум и река Камчия и на около 10 km от градовете Шумен и В. Преслав. До него се достига по черен път обслужващ по-скоро местните земеделски стопани отколкото археологическия обект. Освен указателните табели по пътя между В. Преслав и Шумен липсват други такива, които да насочват към двореца. С изключение на един от обектите мястото е необлагородено и в процес на археологическо проучване.

Селото е известно с **винарската си изба „Хан Крум“**. Тя води началото си от далечната 1939 г., когато част от собствениците на лозя в с. Хан Крум основават своя лозаро-винарска кооперация. Върху площ от 30 дка е построена изба от класически тип с бетонни резервоари. През 1976 г. започва реконструкцията на винарската изба, включваща технологична линия за висококачествени вина, бутилираща линия и отделение за стабилизация на вина. През годините на социализма винарска изба „Хан Крум“ е елитна изба за производство на висококачествени бели вина. През 2005 г. се извърши реконструкция на избата, включваща модернизация на съдовия капацитет за съхранение на вина и на бутилиращите мощности.

Винарска изба „Хан Крум“ е разположена в покрайнините на едноименното село, по южните склонове на Шуменското плато, на 9 km североизточно от гр. В. Преслав и на същото разстояние на запад от гр. Шумен. Лозята в района на избата са около 5500 дка. Основен дял заемат класическите бели сортове Шардоне, Алиготе, Мускат Отонел, Траминер, Ркацители, Рейнски Ризлинг, а от българските сортове – Димят. Работният съдов капацитет на избата е 3500 t, а възможностите за преработка на грозде около 4500 t. Освен оборудвана технологична линия за бели вина, избата разполага със съдове за съхранение и стареене на червени вина. Ферментационното отделение е с обем 900 t и възможност за контрол на температурата. Винарска изба „Хан Крум“ изнася продукцията си за страни от целия свят, сред които: Русия, Великобритания, САЩ, Чехия, Словакия, Малта, Монголия, Казахстан и др.

Маршрут 4. „От тука започва България”:

Паркинг на хотел „Шумен” – с. Мадара – НИАР „Мадара” – с. Кюлевча – местност „Кирека” – гр. Плиска – НИАР „Плиска” – Културно-исторически комплекс „Двор на кирилицата” – с. Коньовец – НИАР „Кабюк” – Паркинг на хотел „Шумен”

Средства за подслон и места за настаняване: хотел „Шумен”, хотел-ресторант „Кирека”

Заведения за хранене: механа „Шумен” (х-л „Шумен“), хотел-ресторант „Кирека”, ресторант в музей „Двор на кирилицата”

Обща дължина (km): 68 km

Време на провеждане на маршрута: април – ноември

Продължителност: 1 или 2 дни

Основни обекти по маршрута: село *Мадара* е разположено в Североизточна България, от двете страни на Мадарската река и на жп линия Шумен – Варна. Намира се на 15 km източно от гр. Шумен в подножието на Мадарските скали, близо до селата Калугерица и Кюлевча.

Землището на Мадара е част от Плисковското поле. Някога Мадара се е наричало селището в подножието на скалите и крепостта върху платото. Съществуват различни мнения относно произхода на името. Археологът Карел Шкорпил свързва названието му със старинната крепост Мундрага. Други от тях свързват името със славянската дума матера или матора, със значение стара. Но като най-обосновано се налага мнението, че името има древнобългарски произход, със значение „свещено място”.

За пръв път името „Мадара” се среща в турските летописи от XIV в., в които крепостта на платото се споменава сред имената на най-силните български крепости. В различни източници описващи събитието, се среща като Мадра, Мадира, Матера, Марра. Сега името Мадара носи селото, което е разположено в равнината. Днес селото има 1000 ж. и е предпочитано за заселване чрез т.нар. „втори дом“ на жители от областния град Шумен, а има и множество къщи за гости. От 2020 г. (на 4 октомври) се провежда фестивал на бирата, който събира стотици любители на пивото и рока.

Националният историко-археологичен резерват „Мадара” се намира непосредствено до с. Мадара, близо до град Шумен. Местността е населявана от древни времена и днес могат да се видят десетки обекти от различни епохи. В района са открити крепости, имения, пещерни светилища, храмове и още много други материални и духовни ценности, които свидетелстват за различните култури, които са преминали оттук – първобитни хора, траки, римляни, византийци, славяни и българи. От древни времена траките са използвали скалите на платото за жилища, подобно на първобитни хора.

Освен тези жилища са открити други тракийски следи при разкопките на две надгробни могили. Те дават сведения за търговските връзки на тукашните обитатели с гръцките колонии по черноморското крайбрежие. Голяма част от находките са от периода в края на старата и началото на новата ера.

Особено силно е римското присъствие, като най-внушителният паметник от това време е Вила Рустика, която представлява голямо имение на земевладелец, датиращо от II в. – IV в. Комплексът е съставен от много сгради под едно владение, характерни за земеделските вили в Римската империя. През IV в. е издигната крепост на Мадарското плато, която е съществувала до нашествието на Османската империя. Днес НИАР „Мадара“ има съвременен информационен и посетителски център. Модернизиран музей с експозиция, интерактивен

музей с т.нар. виртуална реалност (чрез използване на 3D технологии). Достъпът е лесен, по асфалтов път, с наличен паркинг.

Безспорно най-голям интерес предизвиква и най-известната забележителност в резервата – **Мадарският конник**. Той представлява барелеф на конник в ход надясно, куче, което го следва, орел и лъв, прободен от копие то на ездача под предните крака на коня. Около него има множество надписи на гръцки език. Композицията е в реални размери и символизира триумфа на врага, а най-честите предположения са, че образът е на българския владетел хан Тервел (701 г. – 721 г.). Мадарският конник е обявен за Глобален символ на България през 2008 г. Той е единствен по рода си в цяла Европа. През 1979 г. е записан в списъка на Световното културно и историческо наследство на ЮНЕСКО.

Мадарските скали представляват величествен скален венец от хоризонтални пластове по западния ръб на Мадарското плато с дължина 6 km и максимална височина 110 m. Основата им е на надморска височина 300 m и отстоят на 2 km източно от с. Мадара и 10 km от Шумен. а районът е историко-археологически резерват от 1958 г.

През 2003 г. при разработването на Регистъра и кадастъра на геоложките феномени в България, скалният венец е включен в него като геотоп с естетическа стойност. Като част от Мизийската платформа Мадарските скали са изградени от теригенно-карбонатни отложения принадлежащи на Мадарската свита. Образувани са в плиткоморска обстановка през ценоманския век на късната креда преди 95-100 млн. г. Те започват с дребнокъсови конгломерати, които нагоре преминават в дебелопластови, средно до грубозърнести или гравийни, варовити пясъчници, пясъчливи варовици с паралелна и коса слоестост. Всяка година тук се провеждат пленери, музикални събития или фестивали.

Село Кюлевча се намира на около 3 km югоизточно от с. Мадара. Разположено е на скат в подножието на скали, които са част от Провадийското плато. Под скалния венец над селото, в посока север е имало живот още през неолита, за което свидетелстват множество артефакти. Обичайно те се намират в пещерите под платото или около няколкото извора. В посока изток от сегашното с. Кюлевча, на площ от около десетина декара е съществувало римско селище, населявано до българското средновековие. Днес в селото живеят 213 ж. От 2012 г. през месец ноември в Кюлевча се провежда фестивал на младото вино и суджук. Наред с богата фолклорна програма, всеки производител може да изложи своето вино или местни специалитети. Провеждат се кулинарни дегустации, връчват се награди. По традиция всеки може да опита от пресния суджук и младото вино, а който желае да се включи в надпреварата за най-добро вино в различни категории – бяло, червено и розе.

Над Калугерица (квартал на гр. Каспичан) в подножието на Мадарските скали се намира **местност „Кирека”**. Пътят за нея е непосредствено след последните къщи на квартала, който води до стар пионерски лагер. Смята се, че лагерът е построен върху голямо средновековно монашеско гробище. Землището е известно и със скалния си манастир. По целия скален масив от Мадара до Калугерица има множество естествените пещери, които били повече от 150 на брой и се използвали като църкви, параклиси, монашески килии и гробници. Според направените проучвания манастирският комплекс е бил обитаван през вековете от хиляди монаси.

В местността „Кирека”, на 2 km в югоизточна посока, се намира и една от по-големите пещери по целия скален масив. Това е Куртевата пещера, до която ни отвежда проход, водещ през скалите за Мадарското плато. Основния вход се намира на 25 m от основата на скалите. До него води издълбана в скалната маса пътека. Пещерата се състои от няколко ниши, свързани помежду си. За една от нишите се твърди, че е била използвана за църква. Друга има отвор,

който ни отвежда на платото. Други по-големи пещери по скалния венец са Дядодимовата пещера и Черната дупка, за която се носи предание, че през нея се стигало до с. Кюлевча, като първо оттам е минало едно козарче, ходило на училище до съседното село.

Стотици самодейци от цяла Североизточна България и много гости събира **Регионалния фолклорен фестивал „Кирека пее и танцува”**. Музикално-песенния празник, чието начало е поставено през 1971 г., продължава и до днес прекрасната традиция да съхранява автентичните народни песни и танци и да предава на поколенията духа на българщината. Организира се в началото на месец юни.

Плиска е български град в община Каспичан, област Шумен. Намира се на 6,2 km северозападно от гр. Нови пазар и на 7,2 km северно от гр. Каспичан, с гара по жп линията Варна – Русе. Плиска е първата столица на България от 681 до 893 г. Градът е един от най-малките в страната, като днес в него живеят 888 ж. Денят на гр. Плиска е на 2 май, когато е ден на моя град – събор в гр. Плиска, посветен на цар Борис I-Михаил. Старото име е Абоба. Тук са съхранени едни от най-значимите паметници на Плисково-Преславската култура. Градът е в развалини от XVII в. Останките от средновековния град, който е бил обкръжен със земен ров и вал, заемат около 23 m² площ: цитадела с мощни отбранителни стени, Голям дворец и Малък дворец, базилика, строена с каменни блокове. В Плиска са намерени множество останки от раннославянската и старобългарската култура.

Дворецът на хан Крум е построен върху 500 m² и е сред най-забележителните паметници. Имал е тайни изходи, водохранилище и просторни бани. С времето на управлението на хан Крум (814-831) се свързва второто разширяване на града. Той довършва крепостните стени, гради езически храмове и построява Тронната зала (Големия дворец). От есента на 2006 г. НИАР „Плиска” има нова музейна сграда и нова експозиция. В близост до музея е и гробът на К. Шкорпил, когото първата българска столица е завладяла дотам, че да поиска тя да стане негово лобно място. Плиска е сред 100 национални туристически обекта на България.

Националният историко-археологически резерват „Плиска“ се намира на 28 km североизточно от гр. Шумен и на 3 km от съвременния град Плиска. От основаването на българската държава през 681 г. от хан Аспарух до 893 г. Плиска е освен столица и един от най-големите и богати градове в Европа и света. Тя е забележителна с архитектурата си, която българите носят от своите предишни населения. Типично за народ, идващ от степите, българите строят столицата си насред полето, което е обградено с височини, които са естествена преграда пред врага. Построени са три отбранителни пояса. Първият е дълбок земен ров с висок насип, който огражда Външния град.

Вторият е направен от огромни каменни блокове, образуващи висока около 12 m крепостна стена, която на всяка стена има по 2 петоъгълни кули и порта, а главният вход е на източната крепостна стена. Третият пояс е тухлено укрепление, защитаващо цитаделата. Целият ограден от стени комплекс е разположен върху площ от 0,5 km². Градът е бил гигантски за средновековните мащаби – 23,3 km². Дворецът на хан Крум е построен върху 500 m² и е сред най-забележителните паметници. Историците са открили и тайни изходи, през които аристокрацията и населението са можели да избягат от града по време на обсада. В двореца е имало водохранилище и просторни бани. С времето на управлението на хан Омуртаг (814 – 831) се свързва второто разширяване на града. Той довършва крепостните стени, гради езически храмове и построява т. нар. Тронна зала. Във Вътрешния град най-добре запазената сграда е Големият дворец. Във Външния град са открити останки от жилища, работилници, квартални църкви и стопански сгради. На 1,3 km от източната порта на Вътрешния град се

намира *Голямата базилика* – най-големият християнски храм в Югоизточна Европа от времето на покръстването на българския народ.

Музеят „Двор на кирилицата“ е открит през май 2015 г. в чест на 1150 г. от приемане на християнството и представлява истински музей на свещената ни азбука под открито небе. Организиран е в две свързани едно с друго пространства: Входната порта въвежда *към Буквите* – мястото, където са разположени внушителните скулптури (ръчно резбовани от камък) на кирилските букви пред погледите на три емблематични фигури – на светите братя Кирил и Методий и на св. Борис I – Михаил, царя покръстител на българския народ. Вляво от скулптурата му е изграден малък параклис, носещ неговото име. До параклиса се издига камък с кръст – традиционният арменски „хачкар“, „поставен за прослава на българския народ по случай 1150 години от покръстването“. Създател на единствения в света музей посветен на Кирилицата е Карен Алексанян, допринесъл за възпитанието на младите поколения в дух на родолюбие, за ревностното пазене на Кирилицата – духовният паспорт на Отечеството ни, за развитието на културния туризъм и рекламата му у нас и в чужбина.

През *картинната галерия*, разказваща с образи историята на покръстването и създаването на кирилицата, се прехожда към *Крепостта* – символ на защита и съхранение на българщината и писмеността. Това е автентична каменна сграда с кула и бойници, а двете огромни зали на първия и втория ѝ етаж са приютили най-значимото от историята на кирилицата и България.

Пред Крепостта е разположена уникална *Алея на писателите*, на която ще са представени творци от национални култури и религии, писали и пишещи на кирилица. Тя беше тържествено открита на 1 ноември 2017 г. с бюст-паметника на българския и световния поет Пейо Яворов и постепенно се запълва. Своего достойно място на Алеята ще заемат 80 писатели от различни народности. Специално място е отделено и на автори, които са създавали на кирилица и книги за деца. Върху единия от каменните зидове, ограждащи Алеята, на 27 юли 2017 г. бяха поставени 14 барелефа на творци от 10 националности, които ще се допълват във времето.

Музеят е част от комплекс „Стара Плиска“, в който има места за настаняване, заведения за хранене и възможности за провеждане на конферентни събития и празнични церемонии.

Коньовец е признато за село с указ №583 от 14.04.1981 г. То е най-младото село в Шуменска област. В него живеят 288 ж. преди всичко работещи в НИАР „Кабюк“. Частните къщи са много малко, а повечето са служебни, за които се плаща наем.

„*Кабюк*“ се намира на около 10 km северизточно от центъра на гр. Шумен и на 5 km от неговия краен квартал Макак. Стопанството и прилежащите към него жилищни постройки са обособени в с. Коньовец. Държавно предприятие „Кабюк“ в с. Коньовец, е научно-приложно звено на Селскостопанската академия със статут и на национален историко-археологически резерват (НИАР). То е най-старото държавно стопанство в България. В него се отглеждат редки и автохтонни български породи животни. В миналото там вероятно е съществувало селище по време на Първата българска държава. През Османското владичество е изградено конно стопанство, което да снабдява с бойни коне европейската част на османската армия.

Чифликът възниква на 1 km североизточно от кабиюшката могила върху терен, богат на чисти води и хубави пасища. Тук през септември 1864 г. е разкрит военен конезавод, снабден с арабски и персийски кобили и жребци. Негов покровител става Митхад паша, валия по това време на Дунавския вилает, а по-късно и велик везир. Построени са 7 конюшни и казарма за

100 войници. Скоро след това от кабиюшките конюшни излизат коне, годни да се състезават по красота, бързина и издръжливост далеч зад пределите на Османската империя.

Към настоящия момент НИАР „Кабюк” притежава 3 000 ha земя – 2 000 обработваема, в която се отглеждат ечемик, пшеница, царевица, слънчоглед и люцерна и 1 000 ha пасища. Отглеждат се крави, овце, свине и коне. Към основните дейности са опазването на застрашените местни породи – медно-червена шуменска овца, каракачанска овца и българско сиво говедо. Стопанството и околните земи са обявени за НИАР през 2011 г.

Могилата е защитена местност и представлява земно възвишение, намиращо се в землището на с. Коньовец, част от природо-археологическия резерват. Тя обхваща площ от 47,5 ha и е обявена за защитен обект за опазване на разнообразната степна растителност. Ботаническите проучвания показват, че видовото разнообразие е различно за всеки скат от нея. Установено е, че тук се намира най-добре запазеното находище на степна растителност в България. На тази малка територия виреят около 200 вида тревни и храстовидни видове, включително степна растителност. По-характерни от тях са коило, руска самодивска трева, нисък бадем, пролетно котенце (съсьнка). На могилата в с. Коньовец е намерено единственото цвете „котенце“, останало още от ледниковата епоха.

За туристите в региона работят **Музей на коня** и **Музей на Батенберг**, предлагат се и специални програми за развлечение на гостите. В по-новата история на страната Кабиюк е известен с лятната резиденция на княз Батенберг, в която е подписан актът на Съединението на Княжество България с Източна Румелия. Резиденцията на княз Александър I Батенберг е ползвана от владетелите на Третото българско царство.

Маршрут 5. „Етно-културно наследство на Шуменския регион”:

Паркинг на хотел „Шумен” – с. Мараиш – с. Салманово – с. Златар – Златаревски манастир – гр. Смядово – с. Веселиново – скално-култов комплекс „Софрата” – водопад „Скока” – с. Александрово – с. Риш – с. Бяла река – гр. Върбица – Сарая на Гераите – с. Ловец – Поддържан резерват „Патлейна” – Поддържан резерват „Дервиша” – Археологически музей „Велики Преслав” – гр. Велики Преслав – Паркинг на хотел „Шумен”

Средства за подслон и места за настаняване: хотел „Шумен”, къща за гости „Ва-Си” в с. Александрово, къщи за гости „Сияние” и „Александра” в с. Ловец

Заведения за хранене: механа „Шумен” (х-л „Шумен“), ресторант гостилница „Елените” (гр. Смядово), хотел-ресторант „Русалка” (до яз. Тича), ресторант „Омуртагов мост”

Обща дължина (km): 178 km

Време на провеждане на маршрута: последната седмица на месец август

Продължителност: 3 дни

Основни обекти по маршрута: **Село Мараиш** (община Шумен) е разположено на 10 km южно от областния град Шумен. То е доста живописно, като още с влизането в селището, се преминава през естествен тунел, образуван от клоните на многобройни орехи около пътя. Основната забележителност в селото е къщата-музей на дядо Юрдан (Юрдановата къща). Сградата е на два етажа и е построена през 1883 г. Била е дом на голямото, 12-членно семейство на дядо Юрдан, откъдето идва и името ѝ. Днес къщата е превърната в уникален енто-музей. Къщата е изградена в типичния за времето си стил – от керпич, с дебелина на стените 50-60 см, покрив с дървени еркери, дървени колони, дървени стълби и дълъг сачак. Посетителите ще видят още как в края на XIX – началото на XX в. са изглеждали различните

помещения в къщата като: плевнята със селскостопански инструменти и сайванта, Тъкачницата, Одаята, Гостната, Избата и др.

В последната седмица на месец август в с. Мараш от няколко години се организира **българска фиеста – фестивал на чушките и домати** и привлича зрители от България и чужбина. За многобройните гости небивало зрелище е конкурсът за най-добра лютеница и зимнина от чушки и домати. Самата лютеница се приготвя на площада пред очите на зрители и компетентно жури. Гостите на фестивала ще имат и уникалния шанс да видят и чуят прочутия Бай Здравко, който знае 126 песни, които изпълнява с готовност, акомпанирайки си на акордеон. Бойният дух на купона се разгоря най-вече по време на голямото ядене на пълнени чушки със сирене. Веднага след това започва масовият бой с домати, който е толкова зрелищен, че може да се сравнява единствено с най-големите домати фиести в Италия. Така двата най-български зеленчука се възпяват в автентични песни, изпълнявани от фолклорни състави от региона на фестивала на чушките и домати.

Село Салманово (община Шумен) е разположено в близост до десния бряг на р. Голяма Камчия, на 4 km южно от с. Мараш. Археологически разкопки разкриват селищна могила през халколита с диаметър около 50 m и височина 4,5 m, разположена на брега на р. Голяма Камчия. Идентифицирана е и втора селищна могила от халколита – Дядо Геровата могила, разположена на 2 km северозападно от селото, върху естествено възвишение. Поради близостта на селото до р. Голяма Камчия тук е развито зеленчукопроизводството.

Районът е известен със селектираната от години т.нар. Салманска диня. Ежегодно (от 1989 г.) в последната неделя на месец август в с. Салманово се провежда **събор под наслов „Ден на динята“**. Гвоздеят в програмата на празника на динята е традиционното наядане с дини, надплюване със семки, както и конкурс за динени фенери, плодови салати от дини и пъпеша. Провежда се и литературен конкурс на тема „Динята“. Съхранените традиции, с които се почита майката-природа са сериозен ресурс за развитие на културен и селски туризъм, и създаване на нови туристически продукти в региона на Камчийската долина. Българските обичаи през август са посветени на природата, растенията, билките, водите, слънцето.

Село Златар (община В. Преслав) е разположено в долината на Златарска река, на 8 km южно от с. Салманово. Пътят продължава за гр. Смядово и се включва в главния път от гр. Шумен през Ришкия проход за Южна България. Землището на селото е разположено в района на средното течение на р. Голяма Камчия и лежи върху невисок хълм, който се спуска от Преславско-Драгоевската планина към долината на реката.

На около 4 km източно от с. Златар в местността „Манастирите“ е изграден **Златаревския манастир „Св. св. Петър и Павел“**. Той е построен на мястото на стар манастир от римско време, който е бил разрушен с идването на турците през XIV в. През 1937 г. манастирът е възстановен с помощта на местното население. През 1993 г. отново с помощта на местното население е изградена нова манастирска църква. Манастирът представлява комплекс от църква, жилищни и стопански сгради. До изграждането на църквата в манастира е функционирал параклис. В момента е действащ женски български православен манастир във Варненска и Великопреславска епархия. В района на църквата има аязма, което се смята за лековито и помага срещу ревматизъм и екземи.

Град Смядово е административен център на едноименната община и се намира в близост до гр. В. Преслав и на 9 km югоизточно от с. Златар. Археологическите находки в околностите на гр. Смядово говорят за непрекъснат живот в продължение на хилядолетия. Десетте могилни некропола, намиращи се в гр. Смядово, се свързват с живота на траките от V – IV в. пр. Хр. Гръко-римската култура се потвърждава от намерените монети. През 2000 г. е открита

Тракийска гробница (в двора на църквата „Св. Арахангел Михаил“) датираща от IV в. пр. Хр. Тя е изключително красива и с ефектна фасада и е единствената известна гробница в България от този период на която има надпис. През XX в. градът става известен с производството на Смядовска луканка и не случайно на герба на община Смядово е изобразен образ на прасе от породата Източно балканска свиня. **Всяка година в последната неделя на август се провежда традиционен панаир**, а в предпоследната неделя на ноември – градски събор.

Село Веселиново (община Смядово) е разположено на границата на между Предбалкана и Стара планина, на 12 km южно от гр. Смядово. През селото преминават и се вливат две реки: Брестова и Кръщеница. Едно от нещата с които е известно с. Веселиново е Маскарадната група „Черните кукери“. Тя е създадена през 1977 г., но има данни, че в селото са играли кукери още по време на Руско-Турската война. Участниците в групата са само мъже. Водачът на групата – булката е мъж, облечен в женски дрехи. Следва най-силния кукер, който я пази, т. нар. Каракука. Характерното за тях е, че те са единствените черни кукери в България, и че лицата им не са скрити с маски, а са начернени със сажди. Шапките са изработени ръчно от кози кожи. Носят две веселиновски тъкани фусти – една на кръста и една върху раменете. На краката си обуват вълнени тумани и цървули. На кръста си носят колан с траки, а в ръцете си държат дървени саби.

Фестивалът на чергата и тъканите изделия в с. Веселиново цели да популяризира българския фолклор, да опазва и съхранява фолклорните традиции и обичаи. На фестивала гостуват занаятчии, които представят своите произведения, спомага се развитието на любителското творчество. В събитието участват състави от читалища, училища, сдружения, клубове и др. Провежда се през месец август, като неговото начало е поставено през 2016 г. Организатор на събитието е Народно читалище „Съзнание-1927“, с. Веселиново със съдействието и подкрепата на Община Смядово.

Местността „Софрата“ се намира на 9 km южно от центъра на с. Веселиново и представлява природен и археологически обект с невероятно красива гледка. Правени са разкопки и има заснет филм, който се съхранява в Археологическия музей в гр. Шумен. По енергийно излъчване местността се нарежда заедно с Мадарския конник, Осмарските колонии и Рупите. Мястото наречено „Софрата“ представлява гола скала наскреде гората със забележителни размери и без никаква растителност върху нея. Скалата е прорязана от улеи където според преданията траките извършвали жертвоприношения на боговете за мир и плодородие.

Тук е измервано времето за зимното и лятното слънцестоене и отчитайки местоположението на слънцето траките извършвали едни от своите най-важни обреди в дните на пролетното и есенното равноденствие и през най-дългия и най-късия ден на годината. В непосредствена близост до разкопките се намира извор. В горските масиви виреят: дървесни видове – дъб, бук, цер, габър, клен, явор, мъждрян, шистил, келяв габър, липа, дива череша, планински ясен и отделни видове – бял и черен бор, смърч, догласка, ела и ива; храстовидна растителност – трънка, шипка, къпина. В района растат жълт и червен кантарион, мента, мащерка, бял и жълт равнец и находища от червен божур, буторче, бодлив залез. Областта разполага с богати дивечови запаси, представени от благородни елени, сърни, диви глигани, зайци, чакали и лисици. Изградена е чешма върху естествения водоизточник в местността „Софрата“, заслон, огнище-барбекю и мост, свързващ полянката с археологическия обект.

На 300 m от местността „Софрата“ се намира **местността „Скока“**, наричан още Веселиновски водопад. „Скока“ се нарича природна забележителност в Стара планина разположена в землището на с. Веселиново. Обявена е за такава на 30. 05. 2006 г. В нея

е разположен Куцаровия водопад и пещера „Сарая“, която по данни на местни хора има сталагмити и сталактити. В целия район се намират множество скални форми и образувания. Екомаршрутът съчетава по оптимален начин с висока степен на активност трите основни компонента: скали, води и биоразнообразие. Той предоставя възможност чрез дървени съоръжения и незначителни корекции на терена туристите да проникнат в досега недостъпни и непознати природни кътове.

Село Александрово (община Смядово) се намира на 120 km от гр. Варна и на 40 km от гр. Шумен. Разположено е в Предбалкана. Заобиколено е от борови и букови гори. Старото име на селото е Черкез кьой, което означава „Черкезкото село“. То е изцяло заселено с черкези, които бягат от Русия след края на Кримската война (1856 г.). Приети са от правителството на Османската империя и с политическа цел са заселени сред компактни маси от българско население. В съседните български села Веселиново и Риш и днес се разказват истории за жестокостите, на които е било подложено българското население от страна на черкезите. Населението е мултиетническо. На по-малко от километър от селото се намира язовир, подходящ за риболов и почивка сред природата. Над селото се намират останки от стар манастир. На 2 km от с. Александрово са Веселиновските водопади, тракийското светилище „Софрата“ и екопътека.

Село Риш (община Смядово) се намира в полите на Предбалкана. Възниква в периода 1695 – 1700 г. По това време в този район не е имало село. Районът е обитаван от някакъв овчар, българин от Котел и неговите синове, които били девет на брой. В този планински и много усвоен район са върлували разбойници, които са грабили пътуващите през прохода. На тези разбойници овчарят се е налагало да плаща „откуп“ за правото да си пасе овцете. По онова време през Ришкия проход е минавал главният път от Шумен за Одрин и този път е бил от главните пътища в Османската империя, носел е наименованието „Едирне йолу“. По този път освен търговци с товари и пътници се е транспортирала и султанската хазна с данъците на раята от Североизточна България. Селото, познато по онова време с името Чалъ Кавак, бързо започнало да се развива и замогва.

През XVIII в. италианският художник Луиджи Майер обикалял из земите на Османската империя. Благосъстоянието и подреденият, спретнат вид на Риш го вдъхновили да спре и да го нарисува. Рисунките му са исторически документи, защото реалистично показват как са изглеждали хората по онова време и в какви условия за живеели. Настроението, лъхащо от изображенията, е ведро, почти идилично. За жалост в наши дни идилията, която Луиджи Майер е пресъздал, е изчезнала, но все още е приятно човек да се разходи около църквата или до центъра на селото. Днес морският нос Риш на остров Ливингстън в Антарктида е наименуван в чест на с. Риш.

Село Бяла река (община Върбица) е разположено в югоизточната част на историко-географската област Герлово. В близост до селото има два язовира – Тича и микроязовир Бяла река. Южно от Бяла река преминава р. Елешница, която се влива в язовир Тича, като по протежението си преминава през два водопада, които са притегателно място за отдих и туризъм. Всяка последна събота на месец август в селото се провежда **традиционният събор „Елешница ви зове“**, където се събират хиляди хора.

Останалите обекти по веломаршрута **гр. Върбица – Сарая на Гераите – с. Ловец – Поддържан резерват „Патлейна“ – Поддържан резерват „Дервиша“ – Археологически музей „Велики Преслав“ – гр. Велики Преслав** са същите, които са включени в Маршрут 3. „По следите на Първата българска държава“ но в обратен ред и се посещават през третия ден.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на разработените веломаршрути можем да формулираме следните **ИЗВОДИ**:

- Чрез идентифициране на тематични веломаршрути, се цели да се подобри средата за развитието на велотуризмът и качествените му характеристики, така че той да се реализира като пълноценна част от туристическия продукт на територията на Шуменска област и да помогне за устойчивото ѝ туристическо развитие.

- Продуктът на велотуризма има потенциал да се реализира на международния пазар и да привлече туристи за по-дълготрайни пътувания, с преминаване през повече и по-малко известни туристически обекти на разглеждатата територия.

- За да се реализират предложените веломаршрути е необходимо да се извършат допълнителни проучвания на търсенето на велосипеден туризъм и изследване на обема и характеристиките на велотуристите в съответната дестинация.

- Разработените веломаршрути могат да допринесат за включването на по-изолираните общини в туристическия продукт на дестинацията и по този начин да се подобри качеството на предлаганите туристически услуги, както и слабата информационна обезпеченост с материали за планиране на велосипедно пътуване.

- Дефицитите в нормативната рамка и междуинституционалното взаимодействие на регионално и местно равнище следва да се отстранят чрез подобряване на координацията и своевременно решаване на конкретните проблеми на пътната инфраструктура и пътеуказващата маркировка, които са ключови за състоянието на всеки веломаршрут.

Безспорно няма съмнение, че велосипедният туризъм или велотуризмът ще продължи да процъфтява през следващите години. Предлагайки на туристите новооткрита свобода в този нов свят на пандемии, ваксини и затворени граници, дейността на открито поставя на първо място здраве чрез велосипедиране. Така че, ако все още не сте го пробвали, вземете колело и сами ще откриете защо е на мода.

References:

1. Illich, I., **1974**. Energy and equity. New York, Harper & Row.
2. Kaloyanov, K. **2016**. Cycling Tourism Routes as an Instrument for Regional Development and Transnational Cooperation within the Lower Basin of the Danube River// Problems of Geography, 3 – 4, p. 139-149.
3. Piket, P., E. Eijgelaar, P. Peeters. **2013**. European cycle tourism: a tool for sustainable regional rural development. APSTRACT Applied Studies in Agribusiness and Commerce, Budapest: Agroinform Publishing House, http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/164816/2/19_Piket.pdf - retrieved on 16th December 2021.
4. Sugio, Kunie, **2005**. A consideration on the definition of the setting and management/protection measures for cultural routes. In: 15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Monuments and sites in their setting - conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes', 17 – 21 oct 2005, Xi'an, China
5. Bike Project, **2014**. Pecs Urban Development Company, <http://www.cross-border-bikeproject.hr/> – retrieved on 11th December 2021.